

Srđan Vrcan

Pravni fakultet

Split, Žrtava fašizma 8

Sociolog pred problemom društvene nejednakosti i jednakosti*

Danas je nešto uobičajnije nego prije desetak godina raspravljati u sociologiji o društvenoj nejednakosti i jednakosti. I to ne samo i ne ponajprije u nas — kako se to može učiniti na prvi pogled. Za ilustraciju vrijedi spomenuti npr. da je u SAD posljednjih pad godina objavljeno više radova i studija koje se izravno bave tim problemom, pa čak i navodno arhaičke termine nejednakosti i jednakosti ističu u svojim naslovima, nego ikad ranije u bližoj prošlosti. U očitom je, dakle, porastu zanimanje za ovaj predmet. I to za ovaj predmet kao problem suvremenog društva. Pri tome gotovo preko noći oživljuju stari argumenti, obnavljaju se prastare dileme, razbuktavaju poznate diskusije te se ponegdje započinju i veoma žučni sporovi u kojima ne nedostaju i niski udarci i namjerna »raskrinkavanja«.¹ Tako se na djelu još jednom potvrđuje da su društvene nejednakosti i jednakosti jedan od središnjih problema društvene misli i znanstvenog istraživanja društvene zbilje.

Te obnovljene rasprave i oživljeni sporovi o nejednakosti i jednakosti mnogima još uvijek vrijeđaju uši. Za jedne je, naime, posve normalno i opravdano da se u društvenim znanostima raspravlja o socijalnoj stratifikaciji te da svaka cjelovitija teorija društva ima u sebi barem klicu učenja o socijalnoj stratifikaciji. To tek zvuči doista znanstveno i sasvim vrijednosno neutralno! Ali, raspravljati o društvenoj nejednakosti i jednakosti — i to pod tako vulgarnim i vrijednosno opterećenim terminima, to već nije u redu. To u najmanju ruku dovodi u pitanje znanstveni dignitet svake takve rasprave. Isto tako sasvim je znanstveno razumljivo tragati za društvenim funkcijama postojećih oblika društvene nejednakosti te dokazivati načelnu funkcionalnost društvene nejednakosti za održanje i normalno funkcioniranje društvenog sistema. Ali, podvrgavati postojeće društvene nejednakosti radikalno kritičkom ispitivanju i tragati za mogućnostima širenja prostora društvene jednakosti, to već izlazi iz okvira znanosti. Za druge je razumljivo, opravdano pa čak i poželjno danas

* Prošireni tekst predavanja, održanog u Sociološkom društvu Hrvatske, krajem 1974.

¹ Primjera takva raskrinkavanja ima gotovo svugdje pomalo: i u nas i izvan naših granica. Klasični primjeri mogu se naći u tekstovima koje je o temi nejednakosti i jednakosti objavljivao u 1972. i 1973. američki časopis »The Commentary« što je jednom važio kao napredan časopis.

raspravljati o društvenim razlikama. Ali, ne i o društvenoj nejednakosti i jednakosti. Svaka rasprava o nejednakosti i jednakosti sama po sebi već je unaprijed sumnjiva. Za treće pak o tome problemu uopće nema smisla raspravljati: problem je društvene nejednakosti i jednakosti, poput problema ljudske grešnosti, vječan i nerješiv ljudski problem. Moguće je samo uvijek u drugim oblicima ponavljati iste argumente i zauzimati ista stajališta. Stoga je i svaka rasprava o nejednakosti i jednakosti u krajnjoj liniji besmislena i suvišna. Pravi i rješivi društveni problemi suvremenog društva leže drugdje.

Razumljivo je da se i naš sociolog, koji se danas odlučuje na sustavnije bavljenje tim problemom, mora prije ili kasnije suočiti s nizom ozbiljnih teškoća, okrutnih dilema i zaoštrenih kritičnih prigovora. Pri tome pred njim iskrsavaju kako ozbiljne teoretske teškoće i moralne dileme, što ih nameće sam predmet istraživanja je široko i pouzdano povijesno iskustvo s egalitarnim gibanjima (koje se ne može jednostavno staviti u zagrade), tako i zaoštreni kritički prigovori, koji unaprijed stavljaju u pitanje opravdanost i mudrost svakog cjelovitijeg i angažiranijeg zanimanja za društvene nejednakosti i jednakosti u suvremenom društvu.

Istina, treba načelno priznati da lista problema kojima se sociolog uopće može baviti na jedan vrijednosno neutralan način nije previše široka. Isto tako je očito da nema značajnijeg društvenog problema kojim bi se sociolog mogao baviti a da se pri tome ne suoči s ozbiljnim teoretskim teškoćama i moralnim dilemama. Međutim, ako uopće postoji neki značajniji društveni problem kojim se moguće baviti na vrijednosno neutralan način, onda to sigurno nisu društvene nejednakosti i jednakosti. Tim se problemom nije moguće baviti a da se istodobno ne zaplete u niz temeljnih teoretskih teškoća i da se ne zadire u ozbiljne moralne dileme. Zadire štoviše i u dileme oko samog smisla čitavog posla kojim se sociolog kao sociolog mora baviti. Osnovne dileme sociologije izbijaju na javu najočitije i baš onda kad se suvremeni sociolog okrene problemima društvene nejednakosti i jednakosti. Pred njim tada gotovo neumitno iskrsavaju sve temeljne kušnje i napasti koje sociologija nosi u sebi već samim tim što se ipak u krajnjoj liniji uvijek bavi ljudskim društvenim svijetom i ljudskim sudbinama u masovnim razmjerima. Pa, ako se sociologija ponekad može — ili čak i mora — doživjeti kao svojevrsno prokletstvo i nekakva mora, onda se to prokletstvo najjasnije doživljava baš onda kad se otvorenih očiju problem društvene nejednakosti i jednakosti stavi u središte pozornosti. Gotovo bi se moglo ustvrditi da je suvremeni put u pravi sociološki pakao — za onog sociologa za kojeg takav pakao sa svim kušnjama, dilemama, mukama i patnjama doista barem ponekad postoji — zapravo popločan problematikom društvene nejednakosti i jednakosti.

I

U duhovnim strujanjima našeg vremena moguće je prepoznati i izdvojiti četiri temeljna kritička prigovora koji odmah stavljaju u pitanje opravdanost odluke suvremenog sociologa da se cjelovitije i angažiranije bavi problemom društvene nejednakosti i jednakosti, tretirajući ga kao aktualan problem suvremenog društva. I pogotovu stavljaju u pitanje opravdanost radikalnog kritičkog istraživanja dominantne društvene nejednakosti sistematske i strukturne naravi što su prisutne u suvremenim društvima.

S ta četiri temeljna prigovora mora na ovaj ili onaj način izići na kraj i svaki naš sociolog koji se želi baviti problemom društvene nejednakosti i jednakosti

Prvi kritički prigovor dobro je poznat. Taj de facto »raskrinkava« svako izrazitije zanimanje za suvremene probleme društvene nejednakosti i jednakosti i svaki kritički odnos prema dominantnim nejednakostima kao u biti naivno nasjedanje jednom preživjelom, zaostalom i primitivnom mentalitetu, koji pripada svijetu preindustrijskog, agrarnog i ruralnog društva te je u protivnosti s osnovnim imperativima industrijalizma i strukturalnim potrebama razvijenog industrijskog društva ili pak društva koje teži da se što brže izgradi u razvijeno industrijsko društvo.

Razlikuju se, naime, dva tipična mentaliteta: mentalitet preindustrijskog, agrarnog i ruralnog društva kojim vlada izrazita materijalna oskudica i opća ograničenost raspoloživih materijalnih dobara, i mentalitet koji je svojstven suvremenom industrijskom društvu što je za sobom ostavilo opće uvjete izrazite materijalne oskudice i u kojem dominira materijalno izobilje i stalan i siguran privredni rast.

Za prvi mentalitet karakteristična je zaokupljenost problemima raspodjele. U njemu istaknuto mjesto zauzima svojevrсна distributivna etika i prošireni egalitarizam. Stoga su problemi društvene nejednakosti i jednakosti, prije svega materijalne naravi, u središtu pažnje i na neki način u ishodištu najvažnijih društvenih problema. Za drugi je mentalitet karakteristično definitivno pomicanje žarišta pažnje od materijalne raspodjele na proizvodnju. Stoga u tom mentalitetu središnje mjesto zauzima produktivna etika, koja odgovara objektivnim potrebama brze industrijalizacije i modernizacije te najbolje izražava temeljne strukturalne zahtjeve razvijenog industrijskog društva. Za uzvrat pak problemi društvene nejednakosti i jednakosti neumitno gube na značenju i virulentnosti te sigurno padaju u zaborav. Postojeći društveni problemi ne promatraju se ponajprije kroz prizmu raspodjele i ovakvog ili onakvog prestrukturiranja postojećeg distributivnog sistema, nego samo kroz prizmu napretka industrijske proizvodnje i općeg privrednog rasta.

Dakako, prvi mentalitet perzistirao bi i održavao bi se u uvjetima suvremenih industrijskih društava samo kao manje ili više snažan zaostatak prošlosti. Realnu društvenu podlogu održanja i obnavljanja nalazio bi taj mentalitet u onim segmentima društva koji su najmanje zahvaćeni industrijalizacijom i modernizacijom, ko je su objektivno najdalje od suvremene industrijske proizvodnje. To su zapravo oni segmenti koje razvitak industrijskog društva spontano ali sigurno osuđuje na propast i potpuno eliminira. Takvi segmenti, prožeti zaostalim ruralnim mentalitetom, tvore svojevršni društveni balast što koči, ometa i usporava bržu industrijalizaciju i vuče čitavo društvo natrag nastojeći nametnuti preživjele obrasce ponašanja i mišljenja. Stoga eventualna dominacija mentaliteta, koji nose baš takvi segmenti društva, znači i mora značiti otežavanje pune društvene afirmacije osnovnih načela industrijalizma i suzbijanje onih dijelova suvremenog društva koji su pravi nosilac propulzivnih društvenih energija i kolektivni subjekt brzog industrijskog napretka i općeg privrednog rasta.

Stoga i sociološko inzistiranje na problemima društvene nejednakosti i jednakosti u uvjetima suvremenog društva faktički pridonosi stvaranju i širenju one duhovne klime koja favorizira najzaostališe, najprimitivnije i naj-

neproduktivnije segmente društva, pomaže revitalizaciji preživjelih obrazaca mišljenja i djelovanja, podupire stvarni parazitizam te vodi u neizbježno razvojno zaostajanje i privrednu stagnaciju. Pred takvim argumentima i najplemenitije osobne pobude sociologa padaju u zasjenak. U tom kontekstu ne znači mnogo ni činjenica da i u suvremenom i industrijaliziranom društvu materijalnog izobilja, velika većina ljudi i dalje živi u pravoj oskudici, siromaštvu i bijedi, a drugi u stvarnom izobilju i neograničenoj raskoši. Sociolog koji i pod tim okolnostima inzistira na problemima društvene nejednakosti i jednakosti, bez obzira na vlastite pobude, samo pridonosi održavanju onih načina mišljenja koji objektivno otežavaju bržu industrijalizaciju i modernizaciju društva što jedine stvaraju objektivne mogućnosti da se neprestano smanjuje postojeća oskudica, siromaštvo i bijeda.

Uvjerljivost ovog kritičkog prigovora, čini se, ovisi ponajprije o uvjerljivosti argumenata kojima se dokazuje i može dokazati postojanje jednog, u biti primitivnog i preživjelog predindustrijskog ruralnog mentaliteta kojega je bitan sastavni dio i svojevrsna distributivna etika očiti egalitarizam s izrazitim pratećim aktiintelektualizmom. Međutim, uvjerljivost ovog kritičkog prigovora ipak najviše ovisi o uvjerljivosti argumenata kojima se dokazuje i može dokazati da svaki širi i angažiraniji interes za probleme društvene nejednakosti i jednakosti danas, te svaki mogući suvremeni oblik egalitarizma nisu ništa drugo nego izravni izdanak i očita manifestacija izvornog predindustrijskog i ruralnog mentaliteta. A ovo se drugo po pravilu, više pretpostavlja nego dokazuje.

Drugi kritički prigovor »raskrinkava« povećani interes za probleme društve nejednakosti i jednakosti kao očito nasjedanje ili još prije izravno očitovanje jednog općeg ideološkog stava koji je danas tipičan za ekspandirajući sloj intelektualaca u njihovoj prikryenoj borbi za moć i društveni status. Time ovaj prigovor zaobilazi temeljnu teškoću prvoga. Ali za uzvrat priznaje da ipak postoji nekakav suvremeni oblik egalitarizma koji se teško može izvesti iz predindustrijskog, ruralnog mentaliteta. Naime, očito je da, ako je eventualno moguće pretpostaviti da stanoviti interes za probleme društvene nejednakosti i jednakosti, te prošireni i implicitni egalitarizam danas u nas ima i može imati korijene u nekim elementima jednog preživjelog, ruralnog mentaliteta koji pripada predindustrijskom vremenu, onda to isto nije moguće uraditi kad je po srijedi porast zanimanja za probleme društvene nejednakosti i jednakosti u nekim drugim suvremenim, čak i visoko razvijenim industrijskim društvima. Na primjer u SAD ili Švedskoj u kojima je društvena podloga za eventualno održanje i obnavljanje predindustrijskog, u biti ruralnog mentaliteta više nego reducirana. Potrebno je, dakle, drukčije objašnjenje. To je objašnjenje moguće rekonstruirati iz mnogih shvaćanja koja se danas često čuju gotovo na svakodnevnoj razini javnog mnijenja. Klasičnu, quazi-znanstvenu formulaciju tog objašnjenja — čini se — pružaju nazori američkog profesora I. Kristola. Na toj formulaciji vrijedi se zadržati, jer jasno razvija neke osnovne ideje prisutne i drugdje, pa i u nas.

Kristol polazi od konstatacije da je »očito da su neki Amerikanci duboko i iskreno uznemireni postojećom raspodjelom prihoda u ovoj zemlji te da ti isti Amerikanci . . . neprestano inzistiraju da je ravnomjernija raspodjela prihoda stvar značajne hitnosti«.² Međutim, Kristol se pita tko su nosioci pove-

² I. Kristol, About Equality, *The Commentary*, 44 (1972) 5, str. 41.

čanog interesa za probleme društvene nejednakosti. To uopće nisu »obični ljudi«, niti pak pripadnici radničke klase. »U Švedskoj kao i drugdje« — tvrdi Kristol — »samo su obični ljudi ostali vjerni građanskom ethosu. Oni su to mogli lako biti — taj je ethos i stvoren za njihovo zadovoljstvo. Osobna sloboda i sigurnost — u starijem građanskom smislu — te povećani materijalni prosperitet još su uvijek ideali koji su bliski srcima radničke klase na Zapadu«. Stoga je »radnička klasa od svih klasa najotpornija prema duhu radikalizma koji je zahvatio gornje razine građanskog društva«. ³ To su zaključuje Kristol, jedino intelektualci čiji se broj, na žalost, naglo povećava. Intelektualci su zapravo oni koji se »iskreno zgražaju nad stavkama za reprezentaciju i troškovima poslovnih ljudi, a koje oni nemaju«. Oni »gledaju na svoje društvo na veoma kritičan način i prebrzo zauzimaju neprijateljski stav prema njemu«. Baš je ova »klasa ljudi najrječitija u svojim napadima na nejednakost i ona od nejednakosti pravi tako sporno pitanje«. ⁴

Kristol, zatim, postavlja svoje ključno pitanje: zašto intelektualci to rade? Razumije se, stvarno društveno stanje oko nejednakosti i jednakosti samo po sebi to ne zahtijeva. Jer po njegovu mišljenju, suvremeno je građansko društvo najbolje moguće društvo: u tom društvu vlada sveopće zadovoljstvo; građanski ethos usvojen je od svih temeljnih segmenata društva; u tom društvu dominira »građasko shvaćanje jednakosti, koje je, tako vehementno napadano od egalitaraca, 'prirodno' na način na koji druge političke ideje — egalitarne ili antiegalitarne — to nisu«; ⁵ to je društvo ostvarilo veću jednakost nego što je prije postojala; raspodjela prihoda ima oblik pravilne krivulje u obliku zvona koja odgovara krivulji raspodjele ljudskih talenata i sposobnosti. Odgovor stoga treba tražiti drugdje — u samim intelektualcima.

Intelektualci su, naime, »u našim modernim birokratiziranim društvima angažirani u klasnoj borbi s poslovnim ljudima oko statusa i moći. Ova se klasna borba neizbježno vodi pod zastavom 'jednakosti'«. ⁶ Ali, o jednakosti se tu ne radi. Radi se, naprotiv, i prije svega o preziru intelektualaca prema građanskom društvu, i to posebno prema duhovnom egalitarizmu koji je svojstven građanskoj civilizaciji. A taj je prezir u biti duboko elitističke naravi.

Tako se i novi krug zatvara. To je navodno stožer suvremenog spora oko nejednakosti i jednakosti. »Mi imamo« — zaključuje Kristol — »inteligenciju koja prezire ethos građanskog društva i koja je tako prožeta osjećajem krivice što je upletena u život društva da je sklona preferirati čak i kolektivno samoubojstvo više nego status quo . . . Mi imamo jednu 'novu klasu' autoproklamiranih 'intelektualaca' koji usvajaju veliki dio ovog temeljnog stava, ali koji, radije nego samoubojstvo, traže moć u ime jednakosti«. ⁷ Raskrinkavanje je tako dovedeno do kraja. I zanimanje se suvremenog sociologa za probleme društvene nejednakosti i jednakosti tako »razotkriva« samo kao manifestacija osobite, u biti pogibeljne i podrivačke ideologije intelektualaca.

Razumije se, ovako intoniran kritički prigovor trebalo bi veoma ozbiljno uzeti u obzir. Ali samo pod nekim uvjetima. Prvo, da se prethodno dokaže da se ljudski prirodni talenti i sposobnosti sami po sebi doista rangiraju u jednu jednodimenzionalnu skalu onako kako se mogu rangirati prihodi pojedinaca

³ Ibidem, str. 44.

⁴ Ibidem, str. 43.

⁵ Ibidem, str. 45.

⁶ Ibidem, str. 43.

⁷ Ibidem, str. 45.

ili obitelji. I drugo, da se zatim uspije dokazati da nejednaka raspodjela u suvremenom društvu nije ništa drugo nego izravni i jedino mogući rezultat raspodjele prirodnih ljudskih talenata i sposobnosti. Međutim, ni jedno ni drugo još nikome nije pošlo za rukom. Što se pak tiče drugog argumenta, ni sam Kristol ne tvrdi da je krivulja raspodjele prihoda u suvremenom društvu jednostavno posljedica normalne raspodjele prirodnih ljudskih talenata i sposobnosti. On zapravo samo tvrdi da se ljudski talenti i sposobnosti — kad se mjere — raspodjeljuju prema normalnoj krivulji u obliku zvona te da i raspodjela prihoda u modernom društvu pokazuje sličnu krivulju. Očito je da sličnost krivulja nije nikakav dokaz da prva raspodjela određuje drugu, jer je posve vjerojatno da i raspodjela mnogih drugih obilježja jedne populacije pokazuje sličnu krivulju. Međutim, i tvrdnja da raspodjela prihoda u modernom društvu daje normalnu krivulju više je nego problematična. U svakom slučaju postoje ozbiljni pisci koji tvrde da je ta krivulja u suvremenim razvijenim građanskim društvima izrazito iskrivljena prema donjem kraju, dok se ona nešto više približava normalnoj krivulji samo u nekim socijalističkim društvima.⁸

Treći kritički prigovor u svojim najoštrijim varijantama »raskrinkava« povećani suvremeni interes za društvene nejednakosti i jednakosti kao izravno očitovanje ili pak nesvjesno nasjedanje jednoj, u suvremenom društvu prisutnoj pogibeljnoj antidemokratskoj, autoritarnoj tendenciji. U svojim umjerenijim varijantama taj prigovor upozorava na opasnosti koje proizlaze iz povezanosti suvremenog radikalnog egalitarizma i suvremenog autoritarizma: svako povećano zanimanje za probleme društvene nejednakosti i jednakosti objektivno skreće vodu na mlin autoritarizma, jača sklonost širokoj upotrebi izrazito autoritarnih sredstava društvenog djelovanja i pojačava tendencije antidemokratskim i očito autoritarnim rješenjima gorućih problema suvremenog društva. Tako egalitarizam, autoritarnost, etatizam, itd. postaju gotovo sinonimi. Očito je da su prošla vremena kad se držalo — kako je to uradio Spinoza — da sloboda i jednakosti idu zajedno te da su nastupila vremena kad je lakše povjerovati da postoji neukloniv sukob između slobode i društvene jednakosti: tko danas želi osigurati slobodu i to poglavito osobnu slobodu kao najvišu društvenu vrijednost, taj se mora pomiriti s postojanjem nejednakosti i odreći se jednom zauvijek šire društvene jednakosti; i obratno, onaj tko želi osigurati po svaku cijenu maksimalno moguću društvenu jednakost, taj se mora odreći svake realne mogućnosti za širu osobnu slobodu i pomiriti se s autoritarizmom.

Nema sumnje da ovaj kritički prigovor suvremeni sociolog, koji se okreće aktualnim problemima nejednakosti i jednakosti, mora ozbiljno uzeti u obzir. Bilo bi doista tragično kad bi takav sociolog olako prešao preko ovako intoniranog prigovora nakon veoma čvrstog i dovoljno širokog povijesnog iskustva s autoritarizmom i različitim autoritarnim režimima. Još bi bilo tragičnije kad bi on svojim upornim inzistiranjem na problemima društvene nejednakosti i jednakosti unatoč svega stvarno samo povećavao kredibilitnost suvremenih oblika autoritarizma i podizao realne šanse za izrazito antidemokratska i autoritarna rješenja gorućih problema suvremenog društva. Međutim, nema dovoljno čvrstih razloga da se povjeruje da je odnos između egalitarizma i

⁸ Vidi o tome u završnom poglavlju knjige: F. Parkin, *Class Inequality and Political Order* London 1971.

autoritarizma tako jednostavan, čvrst i jednoznačan kako se ponekad pretpostavlja. Moderno političko iskustvo uvjerljivo dokazuje da autoritarizam nije povezan samo s modernim oblicima radikalnog egalitarizma. Autoritarizam i moderne autoritarne tendencije javljaju se i s izrazito antiegalitarnim predznacima. Štoviše, najgrublji i najdrastičniji oblici autoritarizma koje je upoznao moderne autoritarne tendencije javljaju se i s izrazito antiegalitarnim predznakom antiegalitarnim pozicijama. Drugim riječima, suvremeni egalitarizam nije jedina osnova i jedino ishodište suvremenog autoritarizma. Zapravo i suvremeni antiegalitarizam može da bude veoma snažna podloga za autoritarizam i za nužnost autoritarnih rješenja. Isto tako, nema dovoljno čvrstih razloga da se povjeruje u neumitnu, sudbinsku načelnu povezanost svakog egalitarizma s autoritarnošću polazeći od pretpostavke — koja se često predmijeva u kontekstu ovog kritičkog prigovora — da je društvena nejednakost u ovom ili onom obliku posve »prirodna« i »normalna« društvena pojava, koja stoga može opstojati u izrazito demokratski strukturiranim institucionalnim okvirima, dok je šira društvena jednakost, poglavito materijalne naravi, očito »neprirodna« i »artificijelna« pa se neizbježno mora uspostaviti i održavati samo neprestanom, posvudašnjom i rastućom primjenom najgrubljih autoritarnih sredstava i metoda. Na kraju, ne može se jednostavno zaobići i jedno drugo dosta sigurno povijesno iskustvo: u društvenim situacijama koje su u ukupnom društvenom smislu izrazito neegalitarno strukturirane i u kojima dominiraju društvene nejednakosti sistematske i strukturalne naravi dosljedno pridržavanje demokratskih pravila igre i načelno uzdržavanje od primjene neinstitucionaliziranih sredstava autoritarnije naravi po pravilu favorizira održanje, obnavljanje i stabilizaciju postojećih društvenih nejednakosti. U takvim situacijama u okviru demokratskih pravila igre, ma kako karte bile podijeljene, glavni se aduti unaprijed uvijek nalaze u rukama onih koji su privilegirani neegalitarnom strukturom opće društvene situacije. Stoga oni mogu pokazivati svoje navodno neautoritarne sklonosti. Ali kad zaprijeti opasnost da im glavni aduti izmaknu iz ruku, onda i ona brzo i lako zaboravljaju demokratska pravila igre i pribjegavaju autoritarnim rješenjima.

Četvrti kritički prigovor sugerira da je svako cjelovitije i sistematskije zanimanje za probleme društvene nejednakosti i jednakosti u suvremenom društvu razumljivo i opravdano, ali u biti suvišno. Ono, naime, nepotrebno usmjerava pozornost i koncentrira društvenu energiju na probleme koje »nevidljiva ruka« industrijalizacije spontano, ali sigurno rješava na optimalan način. Industrijalizacija i logika industrijalizma navodno nose u sebi i jedan stihijski i ireverzibilan egalitarni trend koji nezavisno od političkih zahvata i eksplicitno proklamirane ideologije postupno eliminira postojeće društvene nejednakosti. Tako se interes za probleme društvene nejednakosti i jednakosti više ne »raskrinkava«, ali se proglašuje suvišnim. Sociolog koji se želi baviti tim problemom otvara već otvorena vrata.

Međutim, polazna teza ovog prigovora — da postoji jedan spontan, neumitan i ireverzibilan egalitarni trend ugrađen u proces industrijalizacije — jest teza koja nije dobila svoju iskustvenu potvrdu u kretanjima u razvijenim industrijskim društvima od početka pedesetih godina na ovamo. Umjesto očekivanog smanjivanja postojeće nejednakosti u raspodjeli bogatstva i u raspodjeli prihoda došlo je do ponovnog produblivanja postojećih materijalnih nejednakosti u mnogim industrijskim društvima.

II

Navedenim kritičkim prigovorima na račun šireg i cjelovitijeg zanimanja za suvremene probleme društvene nejednakosti i jednakosti te na račun naglašavanja aktualnosti i važnosti tog društvenog problema, koji dolaze tako reći izvana, pridolaze daleko ozbiljnije sadržajne teškoće i daleko teže dileme koje sama po sebi nameće raspoloživa teoretska i iskustvena građa što se odnosi na ovaj složeni društveni problem. Po našem mišljenju, postoje barem neke konstatacije koje se neumitno nameću i koje ni egalitarno najuvjereniji i egalitarno najradikalnije orijentiran sociolog nemože predvidjeti, prešutjeti i zaboriti kao da ih nema. Nema, naime, danas poštenog, otvorenog i kritičkog odnosa prema suvremenim problemima društvene nejednakosti i jednakosti ni za najradikalnije egalitarno orijentiranog sociologa ako se ne želi suočiti s takvim konstatacijama. Moguće je, dakako, pronaći za umirenje vlastite savjesti zgodan alibi u eventualnom otkrivanju ovakve ili onakve klasne obojenosti takvih konstatacija. Ali, utvrđivanje klasne obojenosti i klasnog ishodišta ovog ili onog shvaćanja još ne govori ništa o spoznajnoj vrijednosti sadržaja tog shvaćanja.

Prvo što se nameće čini se da je konstatacija da je društvena nejednakost sistematske i strukturalne naravi — posluživši se terminima M. Tumina — veoma stara, gotovo posvudašnja i univerzalna društvena pojava, odnosno činjenica društvenog života ljudi. Ta konstatacija, razumije se, vrijedi i onda kad se prihvati opravdanost Tuminova zaključka da posvudašnjost i univerzalnost društvene nejednakosti još nije i dokaz njezine nužnosti i funkcionalnosti.

Druga je konstatacija da je društvena nejednakost, sistematske i strukturalne naravi, uvijek veoma složena i mnogodimenzionalna pojava koja se u krajnjoj liniji u svojim ukupnim društvenim učincima očituje uvijek na isti način: kao stvarna nejednakost u sveukupnoj životnoj situaciji i općem društvenom položaju ljudi. To je na svoj način već naslutio A. Tocqueville ustvrdivši da onaj tko vjeruje da je moguće trajno ostvariti punu jednakost u svijetu politike a da se istodobno ne uvede stanovita jednakost svih građana, čini se, pravi veliku pogrešku. Isto je zapravo naglasio i Lenjin, ističući da gladan ne može biti jednak sitome⁹ i upozoravajući na nejednakosti koje se temelje čak na dugotrajnom bogatom i ugodnom životu.¹⁰

Treća je konstatacija da su egalitarno orijentirana društvena gibanja orijentirana bilo na preobrazbu makrosistema ili na preobrazbu mikro zajednica teško i rijetko uspjevala realizirati svoje ciljeve čak i onda kad su uspjevala pobjediti. U uvjetima predindustrijskog svijeta takva gibanja po pravilu nisu uspjevala ni pobijediti. U uvjetima industrijskog svijeta ona su u najboljem slučaju samo uspjevala eliminirati jedan sistem društvene nejednakosti da bi istodobno uspostavila novi, drugačiji artikulirani. Kao da je doista na djelu uvijek bila ona dijalektika koju je na jednom mjestu T. Parsons konstatirao govoreći o modernim revolucionarnim gibanjima: da nakon kraćeg razdoblja egalitarne opijenosti, kad se svi postojeći oblici društvene nejednakosti radikalno i totalno dovode u pitanje i negiraju, nastupa neizbježno razdoblje otrežnjenja te se ponovno ali sigurno uspostavljaju nove nejednakosti ili obnavljaju stare.

⁹ V. I. Lenin, Sočinenija, Tom 29, Moskva 1952, str. 451.

¹⁰ V. I. Lenin, Sočinenija, Tom 28, Moskva 1952, str. 232.

Četvrta je konstatacija da u suvremenom društvu postoji više različitih strategija rješavanja problema društvene nejednakosti. Dvije opće strategije posebno su značajne. Jedna težište stavlja na industrijski razvoj i privredni rast, zanemarujući potrebu bilo kakvih svjesno orijentiranih radikalnijih strukturalnih preobrazbi i zahvaća u postojeći sistem sveukupne društvene raspodjele, a druga težište stavlja na svjesno organiziranu i svjesno vođenu transformaciju postojećeg sistema društvene raspodjele.

Prva se strategija javlja u dvije varijante. Jedna varijanta pretpostavlja da viši stupnjevi industrijalizacije i modernizacije društva, viši stupnjevi privrednog rasta — posebno znanstveno-tehnološkog napretka — nose sami u sebi ugrađen jedan ireverzibilan egalitarni trend koji spontano i posve nezavisno od svih političkih i ideoloških razloga sigurno eliminira postojeće, prije svega materijalne društvene nejednakosti. Tako se razvijeno industrijsko društvo javlja i kao društvo neprestano rastuće, maksimalno moguće društvene jednakosti. Razumije se, iz toga slijedi pouka: dinamika industrijskog razvoja i logika industrijalizma sami po sebi automatski ostvaruju moguću i poželjnu društvenu jednakost i ne treba ništa drugo raditi nego samo podupirati dinamiku industrijskog razvoja. Druga varijanta ove strategije vidi u ubrzanom industrijskom razvoju i u neprestanom i sigurnom privrednom rastu alternativno svakoj egalitarno orijentiranoj strategiji, bilo revolucionarnoj ili reformističkoj. Tako Galbraith drži da se pritisak u smjeru brzog povećanja stope privrednog rasta i društvenog proizvoda može promatrati i kao realna alternativa pritiscima u pravcu preraspodjele. I R. Aron smatra da u uvjetima kad se neprekidno i sigurno povećava sveukupni ekonomski kolač koji se dijeli i kad raste udio svakog segmenta društva u raspodjeli tog kolača, postaje irelevantno koliko tko dobija pod uvjetom da svi dobivaju više nego što su dobijali prije. Time se smanjuje ili čak eliminira pritisak za preraspodjelu i još više pritisak za dubljim strukturalnim zahvatima u postojeći distributivni sistem. Time, dakako, problemi društvene nejednakosti i jednakosti gube na svojoj tradicionalnoj virulentnosti. Društvo izobilja tupi oštricu prijašnjih sukoba oko raspodjele.

Međutim, ni jedna ova varijanta nije dala impresivne rezultate. Raspravljajući o društvenoj nejednakosti američki ekonomista Parker nedavno je ustvrdio da je »poslijeratno američko društvo daleko više produžetak starog trenda nego radikalna raskid s prošlošću... Mora se zapravo dobiti dojam da se SAD pedesetih godina ovog stoljeća u svojoj općoj socijalno-ekonomskoj strukturi nisu odlučujuće odvojile od SAD pedesetih godina prošlog stoljeća.«¹¹ Isto tako je poznato da je kraj šezdesetih godina doveo do očitog obnavljanja problema društvene nejednakosti u mnogim zapadnim društvima koja su dostigli više stupnjeve industrijskog razvoja.

Ni strategije stanovite preraspodjele ili dubljih strukturalnih zahteva u vladajući sistem raspodjele nisu uspjele posve pouzdano odgovoriti — teoretski obrazloženo, iskustveno utemeljeno i praktički verificirano — koje su realne mogućnosti da se suvremeno društvo organizira na širim egalitarnim osnovama.

Prije svega, sasvim su neimpresivni realni rezultati onih strategija koje su eliminiranje barem najdrastičnijih nejednakosti sistematske i strukturalne naravi očekivale od klasičnih mehanizama što pripadaju instrumentariju tzv.

¹¹ R. Parker, *Der Mythos von der Mittelschicht*, Hamburg 1973, str. 10.

države blagostanja (zahvati poreske politike, mjere socijalne politike, ekspanzija i demokratizacija školstva, itd.). Sveukupni realni egalitarni učinak svih takvih mjera ni nakon dvadesetak godina primjene nije doveo do značajnijih promjena u vladajućem sistemu društvene nejednakosti, a još ih je manje taj sistem uspio narušiti tako da bi onemogućio njihovu reprodukciju. Gotovo se svugdje pokazao veliki rascjep između pretjerano optimističkih očekivanja i ostvarenog relativno trajnog i stabilnog rezultata. Tako su A. Little i J. Westergaard pokazali na primjeru Engleske i Walesa da je ekspanzija škola koristila djeci svih klasa, a ne samo ekonomski najslabijih. Pokazalo se da širenje obrazovnih mogućnosti samo po sebi ne smanjuje društvenu nejednakost u obrazovnim šansama. Ako se proporcija onih koji ne idu u srednje škole uzme kao mjerilo za promjene u obrazovnim šansama, održavanje nejednakosti veoma je uočljivo. Manje od dvoje na svakih petero djece iz gornjih društvenih slojeva nije uspjelo završiti srednju školu pedesetih godina u Engleskoj i Walesu, naspram gotovo dvoje od svaka tri djeteta u prvim desetljećima ovog stoljeća, što čini smanjenje od gotovo polovice. Suprotno tome, ne manje od devedetero na svakih desetero djece iz najnižih društvenih slojeva bilo je bez završene srednje škole pedesetih godina, što je samo za jednu desetinu manje nego prije 30 ili 40 godina. Istodobno je ekspanzija sveučilišta koristila više djeci srednje klase i kvalificiranih radnika nego djeci iz obitelji nekvalificiranih i polukvalificiranih radnika.¹² Sveukupna bilansa klasnih privilegija u zapadno-evropskim društvima nije doživjela veće promjene posljednjih trideset godina.

Nije mnogo impresivanja ni sveukupna bilansa onoga što je postigla zapadno evropska socijaldemokracija strategijama koje su smjerale na reforme i stanovite strukturalne promjene u okviru važećih pravila demokratsko-parlamentarne igre ne dovodeći u pitanje opće institucionalne okvire postojećeg društvenog sistema. Veoma uvjerljiv dokaz jest činjenica da ponovni dolazak laburista na vlast u V. Britaniji godine 1964. nije uspio zaustaviti zaokret u dotada prisutnom trendu smanjivanja nekih nejednakosti u raspodjeli prihoda i onemogućiti jačanje trenda ponovnog produbljivanja i povećavanja takvih nejednakosti. Taj zaokret nije zaustavljen ni u drugim evropskim zemljama u kojima su socijaldemokrati bili na vlasti. Isto je tako uvjerljiva činjenica koju Parkin ističe da ni poslije 35 godina socijaldemokratskih vlada u Švedskoj rasponi prosječnih zarada radnika i zanimanje srednje klase nisu postali ništa manji od sličnih raspona u nekim drugim evropskim zemljama u kojima socijaldemokrati nisu bili na vlasti. Parkin ističe da »naperi socijaldemokratskih vlada da sruše strukturu privilegija koju rađa tržišna privreda i privatno vlasništvo nisu bili impresivni«.¹³

Strategije koje su operirale dubljim i radikalnijim strukturalnim preobrazbama revolucionarne naravi što su pogađale i globalni društveni sistem dale su dosta impresivne početne rezultate. Čitav niz sistematskih i strukturalnih nejednakosti koje su stoljećima dominirale i određivale opću artikulaciju društvene situacije, radikalno je uklonjen. Međutim, nakon početnih rezultata počele su se manifestirati u najmanju ruku proturječne tendencije. Naime, nakon radikalnog eliminiranja nekih tradicionalnih nejednakosti i svjesnog i

¹² H. Little, J. Westergaard, *The Trends of Class Differentials in Educational Opportunity in England and Wales*, *The British Journal of Sociology*, 15 (1964) 4, str. 303.

¹³ F. Parkin, *op. cit.*, str. 184.

organiziranog postupnog smanjivanja drugih nejednakosti, počele su se uspostavljati nove društvene nejednakosti, sistematske i strukturalne naravi. Istodobno su se počele očitovati izrazite razlike u shvaćanjima, nesigurnosti i proturječnosti u osnovnom stratezijskom pravcu kojeg se trebalo držati nakon početnih revolucionarnih pobjeda. To se, dakako, može najbolje ilustrirati stvarnim razmakom između Lenjinovih nazora o jednakosti u nagrađivanju svakog rada u punom komunizmu i Staljinove anateme svakog zahtjeva za smanjivanjem razlika u zaradama kao reakcionarnog, kao sitnograđanske gluposti, svojstvene jednoj primitivnoj asketskoj sekti, ali ne i jednom na marksističkim temeljima organiziranom socijalističkom društvu. Pored toga, postaju na razini praktičke politike sve vidljivije oscilacije između poteza, pa čak i razdoblja u kojima prevladavaju nastojanja oko eliminiranja i smanjivanja postojećih nejednakosti i onih u kojima pretežu nastojanja oko stabilizacije pa čak i povećanja postojećih nejednakosti. U svakom slučaju ranija sigurnost i jasnoća u određivanju osnovnog stratezijskog pravca više ne postoji. Na kraju, u okviru tzv. reformskih gibanja postupno se oblikuju i jasno izražavaju opća teoretska shvaćanja koja u postojećem ideologijskom egalitarizmu i u reduciranim nejednakostima materijalne naravi prije svega otkrivaju glavni izvor ozbiljnih ekonomskih, političkih i kulturnih teškoća i zaostajanja s kojima se suočavaju pojedina evropska socijalistička društva. Posebno se pri tome reducirane nejednakosti u materijalnoj raspodjeli promatraju kao jedna od temeljnih prepreka za postizanje i održanje visoke stope privrednog rasta, za neometani razmah znanstvenno-tehnološke revolucije i za širu demokratizaciju društvenih odnosa. Tako se praktički prisutni egalitarizam u dominantnoj duhovnoj klimi i u vladajućim obrascima nagrađivanja pretvara u izvor gotovo svih aktualnih društvenih teškoća i zala, a povećanje nejednakosti ponajprije u materijalnoj raspodjeli u pravu panaceu. U tom kontekstu onda se formuliraju i slijedeći zahtjevi: »Da bi se postiglo ovaj cilj, nužno je stvoriti na svim razinama upravljanja povoljne društvene, političke i ekonomske uvjete i jednu sveopću antiegalitarnu klimu... Ostvarivanje antiegalitarnog programa i postizanje većih razlika u zaradama... zahtijevaju mnoge napore u političkom obrazovanju i organizaciji, jer ponajprije zavise od osobnih odnosa i od svjesnog pooštravanja discipline i najamnine i radnika«.¹⁴

S ovim konstatacijama nastupaju najteže i najokrutnije dileme za svakog onog koji se u okviru sociološkog istraživanja društvene zbilje suvremenog društva želi intenzivnije i angažiranije baviti problemima društvene nejednakosti i jednakosti. Zapravo sada pred njim iskrsava nezaobilazno pitanje: *koji je u krajnjoj liniji ukupni smisao sociološkog bavljenja problemima nejednakosti i jednakosti?*

III

Suočavajući se s navedenim pitanjem, suvremeni sociolog se, istina, ne nalazi pred jednom prazninom koja je u teoretskom pogledu potpuno nedefinirana i neispitana. Već do sada je sociološka misao izgradila nekoliko općih

¹⁴ A. Kudrna, *Differentiation in Earnings, Eastern European Economics*, Summer 1969, str. 36–37 (prema F. Parkin, op. cit., str. 175).

teoretskih pozicija koje pružaju stanovitu mogućnost da se na navedeno pitanje odgovori te da se iziđe na kraj s teoretskim i moralnim dilemama koje to pitanje samo po sebi implicira.

Pogledajmo neke takve mogućnosti.

Prvu mogućnost pruža veoma popularna i na prvi pogled posve plauzibilna opća teoretska pozicija i ono shvaćanje temeljnog zadatka sociologije koje iz te teoretske pozicije proizlazi. To je *teoretska pozicija koja naglašava razliku između činjenica i vrijednosti te između činjeničkih i vrijednosnih sudova*. Naime, sociolog se baš po tome što je znanstvenik mora baviti samo istraživanjem onoga što već postoji kao činjenica u društvenoj zbilji. Činjenice i činjenička zbilja jedino su pravo područje sociološkog zanimanja i mogućeg sociologijskog istraživanja. Granice pak činjenički postojećeg jesu istodobno i granice onoga što se sociolog kao sociolog uopće može baviti i koje kao znanstveni istraživač društva ne smije prekoračiti. On mora ostati u granicama samo onoga što jest, ne zalazeći u ono što treba da bude, ili onoga što bi moglo da bude. Tek time se uloga sociologa kao znanstvenog istraživača društvene zbilje jasno razlikuje od uloge društvenog kritičara, reformatora ili još prije revolucionara. Sociologija nije radikalno kritička znanost, i to ne može biti. Sociolog pak nije i ne smije da bude društveni kritičar. Svaki kritički stav — posebno radikalne naravi — uvijek polazi od nekih vrijednosti koje se suprotstavljaju činjenicama. Pravi zadatak sociologa jest da prikuplja što pouzdaniju i sustavniju iskustvenu dokumentaciju o činjenički postojećem i o okvirima unutar kojih se to činjenički postojeće javlja da bi na temelju toga što preciznije i egzaktnije opisao činjenički postojeće te eventualno objasnio i u najboljem slučaju predvidio što će se s time dogoditi u znanstveno sagledivoj budućnosti. Krajnji smisao sociološkog posla u cijelosti jest: znanstveno u mislima odslikati i dubinski objasniti ono što već postoji kao činjenica u društvenoj zbilji. I time je čitav posao sociologa kao znanstvenog istraživača društva završen. Sve što ide preko toga, može biti dobro i potrebno, ali neumitno vodi preko granice sociologije.

Primjenjujući ovakvo shvaćanje i na probleme društvene nejednakosti, i jednakosti, postaje bjelodano da je sociolog, koji se danas želi sustavnije baviti tim problemom, dužan držati se samo činjenica i činjenički postojećeg. Društvena nejednakost, sistematske i strukturalne naravi, međutim, postoji kao tvrdokorna iskustveno data činjenica. Stoga je dužnost sociologa da tu činjenicu što preciznije, sustavnije i svestranije istraži i opiše da bi je znanstveno objasnio i u najboljem slučaju da bi predvidio njenu daljnju sudbinu. Činjeničnost postojanja društvene nejednakosti određuje i granicu do koje sociolog smije uopće ići u znanstvenom istraživanju problema nejednakosti i jednakosti. Prekoračujući tu granicu radikalnom kritičkom problematizacijom činjenički postojeće nejednakosti s pozicija onog što je moguće, sociolog se neizbježno pretvara u ideologa, kritičara ili reformatora. Najveći domet kritičnosti njegova istraživanja društvene nejednakosti jest u jasnom razlikovanju činjenica od pseudočinjenica, pa prema tome i u skidanje i razbijanje ideoloških velova kojima se činjenički postojeća nejednakost tako često prikri-va.

Time se, dakako, krajnji smisao sociološkog posla oko istraživanja društvene nejednakosti posve jasno određuje: sociolog, istražujući društvenu nejednakost, *ne može a da praktički ne opravdava činjenički postojeće društvene*

aranžmane, legitimirajući ih kao proizvod nužnosti jednom post factum sveznalošću čak i onda kad s njih skida mistificirajuće velove lažne svijesti.

Drugu mogućnost pruža načelno gledajući ona opća teoretska pozicija koja se ponajprije izražava u shvaćanju sociologije kao znanosti što pomaže »podnositi realnost« *prema jednoj Mannheimovoj formulaciji*, ili pak u Comteovom shvaćanju pozitivnog duha, koji »teži konsolidirati poredak racionalnim razvijanjem jedne mudre rezignacije pred neizlječivim političkim zlom«, tj. rezignacije kao »neprestane spremnosti da se podnose trajno i bez nade na nadoknade sva neizbježna zla«.¹⁵

Primjenjujući ova shvaćanja na sociologijsko istraživanje društvene nejednakosti u njezinim suvremenim sistematskim i strukturalnim oblicima, sociologu se pruža mogućnost da se ne mora uzdržavati od vrijednosnih sudova i da ne mora bježati od svakog kritičkog odnosa prema činjenički postojećim oblicima društvene nejednakosti. On zapravo može izbjeći neizbježnost da stvarno proglašava razumnim, priznajući da barem ponešto od onoga što je stvarno u datim povijesnim prilikama jest i nerazumno. Ali ipak krajnji smisao čitava njegova posla oko istraživanja društvene nejednakosti smjera na podizanje spremnosti i sposobnosti da se podnose i trpe negativne društvene i humane konzekvencije postojeće društvene nejednakosti širenjem mudre rezignacije. U tom smislu sociolog dolazi u priliku da se pretvori u konkurenta svećeniku koji uvijek opominje: »Sjeti se čovječe da si prah i da ćeš se u prah pretvoriti«.

Treći mogući odgovor na početno pitanje može se naći u nekim nazorima koje je na klasično jasan način formulirao *Th. Geiger* u svojoj posljednjoj knjizi »*Demokracija bez dogme*«. *Th. Geiger*, naime, naglašava da, kad se milijuni ljudi osjećaju nezadovoljni u današnjem društvu, to se može isto tako njima pripisati kao i društvu. Drugim riječima, to nezadovoljstvo može se pripisati nedostatku prilagođavanja ljudi namjesto da se pripisuje nedostatku u konstrukciji društva. Prema Geigeru *opća racionalizacija vanjskog aparata opstojanja, koja je djelo društvenog razvoja posljednja dva stoljeća, dovela je do racionalizacije društvene strukture*. Stoga takva struktura traži i racionalno visoko razvijeno pučanstvo koje jedino može na trajan način živjeti u tako oblikovanom svijetu. Međutim, razvoj ljudske ličnosti zaostao je za razvojem tehnike i društvene organizacije. *Stoga ljudi u masovnim razmjerima zapravo nisu intelektualno dorasli civilizaciji u kojoj žive*. Racionalnost oblikovanja egzistencije i iracionalnost društvenih stavova ljudi proturječe jedni drugima. Ljudi u visoko racionaliziranim uvjetima suvremenog društva reaguju na emotivan i moralan način. Ta proturječnost može se ukloniti samo time da se ljudi intelektualizacijom dovedu do one razine na kojoj se već nalazi struktura svijeta njihove egzistencije. To prije svega znači da ljudi moraju prestati ocjenjivati postojeće društvene odnose i strukture opstojanja u moralnim terminima: homo intellectualis mora izvojevati pobjedu nad homo sentimentalis. Problem, dakle, nisu postojeći društveni aranžmani i strukture. Suvremeni ljudi u tom pogledu žive u najboljem mogućem svijetu. Problem je iracionalan odnos ljudi prema tim aranžmanima i strukturama.

Dakako, ovakva shvaćanja moguće je primijeniti i na probleme oko nejednakosti i jednakosti. Sociologu u tom slučaju preostaje samo da pokazuje kako

¹⁵ Navodi se prema: I. Zeitlin, *Ideology and the Development of Sociological Theory*, Englewood Cliffs 1968, str. 75.

je postojeća društvena nejednakost sastavni dio suvremenog društvenog egzistencijalnog aparata. Stoga ona nije ni dobra ni zla, niti uopće podliježe kritičkom vrednovanju u moralnim terminima: društvena nejednakost jednostavno je tu i funkcionira. Sociologu treba da se okrene ne postojećim društvenim aranžmanima i strukturama koje rađaju nejednakost, nego ljudima koji se kritički odnose prema tim oblicima nejednakosti. S ljudima nije nešto u redu. Oni treba da budu predmet sociologijskog istraživanja i sociologijski utemeljene terapijske obrade. Sociologu stoga ne preostaje drugo nego da podupire i širi svijest pridajući joj znanstvenu legitimaciju, da je ono što na planu nejednakosti postoji u modernom društvu kao činjenička datost ne samo jedino moguće nego i najbolje moguće. U situaciji kad postoji očito nezadovoljstvo s postojećim nejednakostima sociologu pada u dužnost zadaća da to nezadovoljstvo raskrinkava kao neopravdano ili prividno, odnosno pogrešno locirano.

Četvrtu mogućnost — čini se — pruža ona opća pozicija koja u protustavu pozitivizmu po pravilu samo *tvori obratnu stranu pozitivističke kapitulacije pred činjenički postojećim datostima sistematskim zanemarivanjem činjeničkog uopće*. To je pozicija koja pokazuje visok stupanj prezira prema svemu što postoji kao činjenička datost i koja *čitav svijet činjenički datog prepušta pozitivizmu, okrećući se samo naspram onoga što bi trebalo da bude*. U ponekad izrazitoj utopističkoj egzaltaciji radikalno drugačijoj od činjenički postojećeg ova se pozicija usredotočuje na suprostavljanje onoga što postoji kao činjenička datost onome što bi trebalo da bude. To je pozicija koja može imponirati oštroomnošću i smjelošću, pa i moralnom hrabrošću da se usprkos svim činjenicama afirmira i dosljedno brani jedan mogući ideal. Ta pozicija, isto tako, može da bude veoma vrijedna u smislu održavanja kritičke distance prema činjeničkim datostima i u smislu stalne afirmacije traganja za alternativnim oblicima društvenog ustrojstva. Ta pozicija čak može da bude vrijedna u smislu onog povijesnog iskustva za koje je jedan tako trezveni sociolog kao što je to bio M. Weber rekao da ljudi nikad ne bi postigli ono što je moguće da nisu ponekad težili za nemogućim.

Međutim, ni ovakvu opću poziciju ne može prihvatiti kao optimalno polazno stajalište sociolog koji se želi baviti kritičkim istraživanjem postojeće društvene nejednakosti, a ne želi pri tome postojeće društvene nejednakosti samo znanstveno objašnjavati i još manje dati im naknadno znanstveno opravdanje. Ovakva opća pozicija vodi očito preko granica sociologije. I to čak i onda kad se sociologija zamišlja i prakticira kao radikalno kritička znanost. Naime, očito je da činjenički već postojeće ne može do kraja i iscrpno određivati granice u kojima se sociologija — posebno sociologija kao kritička znanost — jedino smije kretati. I to ne može, jer bi se time unaprijed zanemarilo neka bitna svojstva onog što već postoji u društvenom svijetu ljudi kao činjenička datost — tj. da je to povijesna, ljudska datost koja upućuje preko same sebe na svoju — kako bi Marx rekao — negaciju. Ali, istodobno ono što već postoji kao činjenička datost ne može za sociologiju biti samo predmet kritičkog odbacivanja, anatemiziranja i prezira. Drugim riječima, sociologija, zamišljena i kao kritička znanost, ne može očito ostati zatvorena u jednodimenzionalnost granica onoga što jednostavno već postoji kao činjenička datost, pretvarajući time ono što već jest u jedino moguću datost, ali se isto tako ne može zatvarati isključivo u okvire onoga što bi trebalo da bude. Radikalno razdvajanje i

suprostavljanje onog što bi trebalo da bude i onoga što već jeste uvijek je jednako neprihvatljivo bez obzira kakve predznake ima — pozitivističke ili pozitivizmu suprotne.

Optimalna opća pozicija, čini se, jest ona pozicija koja kao *krucijalno područje sociološkog zanimanja određuje baš ono područje na kojemu se ono što već postoji kao činjenička datost dodiruje s onim što bi trebalo da bude, a ono što bi trebalo da bude ozbiljnije se i pretvara u ono što jest*. A to je široko područje onoga što može da bude ili što bi moglo da bude iako još nije kao činjenička datost. I to je zacijelo jedno uvijek prisutno područje u sveukupnosti ljudskog povijesnog i društvenog svijeta premda granice tog područja nisu uvijek iste. Usmjereni na to područje sociološka kritika i negacija već postojećeg ne mora se javiti samo kao apstraktna kritika i negacija činjenički već postojećeg u znaku čistog trebanja i čiste mogućnosti drugačijeg, nego kao konkretna kritika i negacija činjenički već postojećeg u znaku mogućeg trebanja i realističke mogućnosti drugačijeg. U tom pogledu maksimalno uvažavanje činjenički već postojećeg ide zajedno s radikalnom kritičkom analizom postojećeg koja, nadilazeći činjenički postojeće kao jedino moguće, traži realističke mogućnosti drugačijeg te ispituje putove njihova ozbiljenja.

Srđan Vrcan

SOCIOLOGIST FACING THE PROBLEM OF SOCIAL INEQUALITY AND SOCIAL EQUALITY

(S u m m a r y)

Social inequality and social equality have been one of the vital problems concerning social thought and scientific researches of social reality.

First, the author brings to light the patterns of relations with regard to social inequalities and social equalities, then he emphasizes that each and every sociologist, including a Yugoslav one as well faces serious theoretical difficulties and moral dilemma when deciding to consider the problem of the contemporary society more systematically and with more engagement. Considering the problem in such a way the author comes to dilemma about the meaning of the whole of the activity that a sociologist as a sociologist must occupy himself with.

Two objections have been connected with a decision of a sociologist to research critically the actual social inequalities and social equalities, particularly those of a dominating systematic and structural nature. According to the first objection, the faster industrialization and modernization, being the only means for the creation of the objective possibilities that can lessen the existing poverty and misery, would be made more difficult by a sociological interest for social inequalities with its tendency to consider the problems of distribution and extended egalitarianism (the outlived mentality of the traditional rural society). The second objection criticizes occupation with social inequalities that, in fact, expresses tendency of those intellectuals who accept a general ideological attitude; but under the flag of «equality» and despising the bourgeois civilization they, in a disguised way, fight for power and status of elite. The third objection points out that the interest for social inequalities adds to the increasing of tendency towards wider use of a distinctly authoritative means in solving the ardent problems of the contemporary society. Finally, according to the fourth objection the occupation with that problem is superfluous because it has been spontaneously solved by the industrialization of a society.

The first objection is not to be taken into account because inequalities also exist in the countries with the social basis of retaining and restoring the rural mentality essentially reduced. Furthermore, none of the suppositions, that the second objection is based on, has been proved. Modern political experience disapproves the third objection because it convinces us that the authoritarianism goes together with a distinctly antiegalitarian tendencies. The fourth objection also cannot be taken into account because the recresaing of the existing inequality in the distribution of wealth and income has not taken place parallel with the development of industrialization.

But since social inequality has been almost universal, very complex and multidimensional phenomenon, since the egalitarian social movements, even through victory, have not succeeded in achieving their aims, and since there are different strategies for solving the problems of inequality with the effects exhibiting no essential difference after all, the author calls in question the entire meaning of a sociological occupation with problems of inequality and equality. He has carried out the analysis of the general sociological theoretical positions that offer certain possibilities for answering that question.

According to the conception of the free-values science a sociologist should occupy himself only with the facts already existing in a social reality. This position is not acceptable because a sociologist cannot but practically justify the existing social engagements as necessary.

The conception about sociology as being a science that helps us to »endure reality« allows critical reference towards the factual existing, but it ends in proclaiming with reason the actual reality, as well as it ends in the transformation of a sociologist into a priest.

The third possibility is kept hidden in an attitude which says that the general rationalization of the external apparatus of human existence and people should be brought to such an intellectual level that corresponds to the civilization they live in.

The essence of the fourth position is despising of the factual reality and complete acceptance of what should be. This position often impresses by its intellectual and moral characteristics, but it leaves apart that which already exists as factual reality on the trace of what is desirable and possible.

The optimum position is the one according to which the essential field of the sociological interest is just the one where, what already exists as factual reality touches what should be, and that in turn makes itself more serious and becomes what it is.

Translated by *B'serka Cesarec*